

ОСОБЛИВОСТІ САМОСПРИЙНЯТТЯ ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ ХВОРИЮТЬ НА ХРОНІЧНИЙ АЛКОГОЛІЗМ

Одеський національний медичний університет

Наведено результати дослідження особливостей самооцінки чоловіків із хронічним алкоголізмом. Зроблено висновок про необхідність їх урахування при підготовці комплексної програми психологічної корекції у чоловіків із алкогольною залежністю і включення заходів, які сприятимуть підвищенню самооцінки у цієї категорії хворих.

Ключові слова: хронічний алкоголізм, самооцінка, самосприйняття.

Самооцінка — цінність, значущість, якою індивід наділяє себе в цілому й окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки. Самооцінка виступає як відносно стійкий структурний компонент Я-концепції, самопізнання. Основу самооцінки становить система особистісних смислів індивіда, прийнята ним система цінностей [1].

Провідна роль самооцінки визначається в межах дослідження проблем самосвідомості: вона характеризується як стрижень цього процесу, показник індивідуального рівня його розвитку, його особистісний аспект, що органічно входить у процес самопізнання. Із самооцінкою пов'язані оціночні функції самопізнання, які вбирають у себе емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе, специфіку розуміння нею самої себе [2–4].

У самооцінці виділяють такі операції: самопізнання як побудова образу «Я реальне», співставлення оцінюваної якості зі стандартом, каузальна атрибуція результату зіставлення; реакція на досягнутий результат. Каузальна атрибуція результату розглядається як додаткова процедура, що може бути застосована і до результату зіставлення, і до результату самоставлення, якщо вони чимось не задовольняють особу, яка оцінює себе. Тоді виявляється, що в самооцінці наявні лише 2 типи фундаментальних операцій: зіставлення і самоставлення, які в різних контекстах набувають різного звучання (наприклад, на зіставленні базується проектування «Я реального» на «Я ідеальне», самокритика). Самооцінка є домінуючою, а її вираженням вважається рівень домагань. Наприклад, Х. Хекхаузен стверджує, що мотив досягнення виступає як система самооцінки [5]. За даними Е. А. Серебрякової, уявлення про свої можливості роблять суб'єкта нестійким у виборі цілей: його домагання різко підвищуються після успіху й так само різко падають після невдачі [6].

Відомо, що зловживання алкоголем негативно впливає на здоров'я, сприяє розвитку подружніх дисгармоній, незадовільно позначається на вихованні дітей. У людини з алкогольною залежністю

втрачається відчуття відповідальності перед державою і суспільством, частішають випадки правопорушень, порушується трудова дисципліна, знижується продуктивність праці. В Україні, Росії, США, європейських країнах існує терпляче ставлення до споживання алкоголю. Водночас зловживання алкоголем і алкоголізм, їх медичні й соціальні наслідки є одними з найбільш серйозних проблем сучасного суспільства. Проблемами алкоголізму та чинників його виникнення, які не втрачають своєї актуальності, займаються багато дослідників (К. В. Аймедов, В. С. Бітенський, Є. В. Літягіна, К. С. Лисецький, В. А. Пахмурний, Л. С. Фридман, Н. Ф. Флемінг, Д. Х. Робертс, С. Е. Хайман та ін.). Серед чинників розвитку залежної поведінки називають й неадекватну самооцінку [6].

Метою цього дослідження стало вивчення особливостей самооцінки та самосприйняття чоловіків, хворих на хронічний алкоголізм.

Дослідження було проведено в групі 100 чоловіків із хронічним алкоголізмом віком від 21 до 53 років — основна група. Для порівняння отриманих результатів було створено контрольну групу із 60 здорових чоловіків відповідної вікової категорії. Для визначення самооцінки обстежених ми застосовували тест «Особистісний диференціал». Чоловіки оцінювали вираженість у себе таких пар якостей: привабливий — непривабливий; слабкий — сильний; балакучий — мовчазний; безвідповідальний — добросовісний; упертий — поступливий; замкнутий — відкритий; добрий — егоїстичний; залежний — незалежний; діяльний — пасивний; черствий — чуйний; рішучий — нерішучий; млявий — енергійний; справедливий — несправедливий; розслаблений — напружений; метушливий — спокійний; ворожий — дружній; упевнений — невпевнений; нелюдимий — товариський; чесний — нещирий; несамостійний — самостійний; дратівливий — незворушний.

Підрахунок результатів відбувався за трьома чинниками. Перший чинник — «Оцінка» (О), його результати свідчать про рівень самоповаги:

високі — про те, що опитуваний сприймає себе як особистість, схильний усвідомлювати себе як носія позитивних, соціально бажаних характеристик, у певному значенні задоволений собою. Низькі значення цього чинника вказують на критичне ставлення людини до себе, її незадоволеність власною поведінкою, рівнем досягнень, особливостями особистості, на недостатній рівень схвалення самої себе, особливо низькі — свідчать про можливість невротичних або інших проблем, пов'язаних із відчуттям низької цінності своєї особистості.

Чинник «Сила» (С) у самооцінках свідчить про розвиток вольових сторін особистості, як вони усвідомлюються самим обстеженим. Високі значення свідчать про упевненість у собі, незалежність, схильність розраховувати на власні сили у складних ситуаціях, низькі значення — про недостатній самоконтроль, нездатність триматися прийнятої лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин і оцінок. Особливо низькі оцінки вказують на астенізацію й тривожність. У взаємних оцінках чинник С виявляє відносини домінування — підпорядкування, як вони сприймаються суб'єктом оцінки.

Чинник «Активність» (А) у самооцінках інтерпретується як свідчення екстравертованості особи. Позитивні (+) значення вказують на високу активність, товариськість, імпульсивність; негативні (–) — на інтровертованість, певну пасивність, спокійні емоційні реакції.

За методикою «Особистісний диференціал» обстеження чоловіків із хронічним алкоголізмом

проводилося в два етапи. На першому обстеженні заповнювали тестові бланки згідно з оцінкою понять «Я такий, яким є зараз» («Я»); «Я ідеальний, або Яким би мені хотілося бути» («Я ідеальний»). На другому етапі (наступної доби) повторно оцінювалося поняття «Я такий, яким є зараз», а також поняття «Я в стані алкоголізації».

Самооцінка опитуваних основної групи чоловіків з алкоголізмом значно знижена порівняно з контрольною групою, причому зниження спостерігається за трьома групами чинників: «Оцінка», «Активність», «Сила» (табл. 1).

Свій стан на момент обстеження хворі на алкоголізм оцінювали значно гірше, ніж чоловіки контрольної групи. Середні значення чинника «Оцінка» (стану, що відображає самооцінку) в осіб, що страждають на хронічний алкоголізм, практично дорівнювало нулю, що свідчить про нездатність адекватно оцінити власний стан, а також про суперечливе або конфліктне сприйняття свого Я. Показники активності й сили також мали значення, близьке до нуля, що свідчить про зниження продуктивності, недостатній самоконтроль, нездатність триматися прийнятої лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин і оцінок, про тривожність, пасивність, інтровертованість обстежених.

Оцінки «Я ідеального» за чинниками «Оцінка», «Активність», «Сила» в обох групах чоловіків практично не відрізнялися (табл. 2).

Оцінки обстежених чоловіків із алкоголізмом за поняттям «Я в стані алкоголізації» набували

Таблиця 1

Середні значення оцінки поняття «Я реальний»

Групи	Чинники					
	оцінка		активність		сила	
Основна, $n = 100$	1,12	5,02	0,30	5,28	0,340	4,72
Контрольна, $n = 60$	8,00	4,26	9,37	4,16	10,40	3,79

Таблиця 2

Середні значення оцінки поняття «Я ідеальний»

Група	Чинники					
	оцінка		активність		сила	
Основна, $n = 100$	13,65	3,71	14,08	3,52	13,63	2,62
Контрольна, $n = 60$	12,76	2,58	12,37	2,81	12,67	2,20

Таблиця 3

Середні значення оцінки «Я в стані алкоголізації»

Група	Чинники					
	оцінка		активність		сила	
Основна, $n = 100$	13,84	3,47	14,09	3,17	13,44	2,46

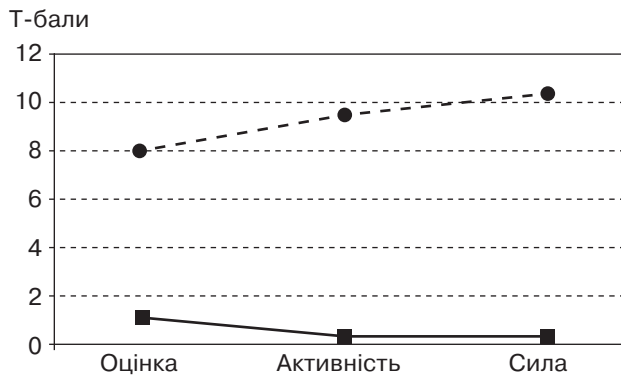

Рис. 1. Середні значення поняття «Я реальний» в основній і контрольній групах: —■— основна; - -●- - контрольна

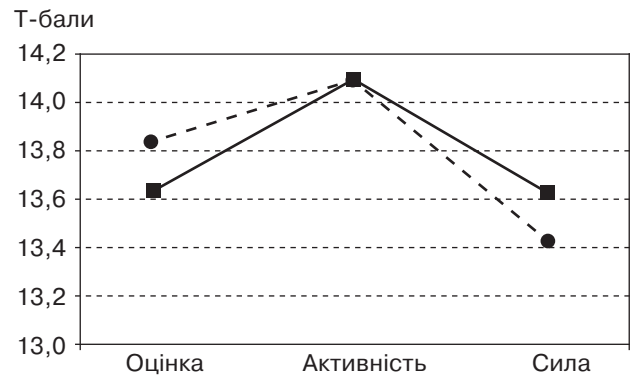

Рис. 2. Середні значення понять «Я ідеальний» і «Я в стані алкоголізації» в групі чоловіків із алкогольною залежністю: —■— Я ідеальний; - -●- - Я в стані алкоголізації

високого значення за трьома чинниками «Оцінка», «Активність», «Сила» (табл. 3). Цей факт свідчить про переоцінку власних здібностей і можливостей в стані алкогольного сп'яніння. Разом із достатньо низькими показниками за категорією «Я реальний» високі показники за категоріями «Я ідеальний» і «Я в стані алкоголізації» свідчать про те, що вживання алкоголю відіграє роль своєрідного патологічного компенсаторного механізму, що дозволяє особам із заниженою самооцінкою самостверджуватися й адаптуватися в соціумі.

Показники «Я реальний» в основній і контрольній групах опитуваних значно відрізнялися (достовірність відмінностей $p < 0,001$ за кожним із чинників). У групі наркозалежних значення за чинниками «Оцінка», «Активність», «Сила» наближалися до нуля, що свідчить про низький рівень самооцінки, зниження активності, тривожність, астенізацію, пасивність (рис. 1).

Показники за поняттям «Я в стані алкоголізації» і «Я ідеальний» достовірно не розрізнялися (рис. 2). Звертає на себе увагу й вузький діапазон відмінностей показників у алкозалежних, що відображає суб'єктивну складність адекватної оцінки свого стану.

Для чоловіків контрольної групи була характерна незначна дистанція у визначенні понять «Я реальний» і «Я ідеальний», тоді як при хронічному алкоголізмі поняття відрізнялися полярно.

Таким чином, для чоловіків, що хворіють на хронічний алкоголізм, характерним є зниження самооцінки, яке компенсується ними в стані алкогольного сп'яніння. Звідси випливають декілька висновків.

Неадекватна самооцінка є чинником виникнення багатьох медико-психологічних проблем,

зокрема, одним із факторів розвитку алкогольної залежності у чоловіків.

Для чоловіків із хронічним алкоголізмом характерне зниження самооцінки за чинниками «Оцінка», «Активність», «Сила».

Факт алкоголізації є пусковим механізмом підвищення самооцінки в осіб чоловічої статі, що страждають на хронічний алкоголізм, та наближення рівня самосприйняття в ситуації алкоголізації до «Я ідеального».

При підготовці комплексної програми психологічної корекції алкогольної залежності у чоловіків слід урахувувати особливості самосприйняття цієї категорії хворих і включати до психокорекційних заходів такі, що сприяють підвищенню їхньої самооцінки.

Література

1. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон.— М.: Педагогика, 1989.— 340 с.
2. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения / А. Н. Леонтьев.— М.: Педагогика, 1993.— Т. 2.— 317 с.
3. Петровский А. В. Личность в психологии с позиции системного подхода / А. В. Петровский // Вопр. психологии.— 1981.— № 1.— С. 57–66.
4. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани.— Ростов-на-Дону: Феникс, 1999.— 544 с.
5. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2 т. / Хекхаузен Х.; пер. с нем.; под ред. Б. М. Величковского.— М.: Педагогика, 1986.— Т. 1.— 323 с.
6. Серебрякова Е. А. Уверенность в себе и условия ее формирования у школьников / Е. А. Серебрякова // Ученые записки Тамбовск. пед. ин-та, 1956.— Вып. 10.— С. 42–44.

ОСОБЕННОСТИ САМОВОСПРИЯТИЯ МУЖЧИН, БОЛЬНЫХ ХРОНИЧЕСКИМ АЛКОГОЛИЗМОМ

Д. В. ВОЗНЫЙ

Приведены результаты исследования особенностей самооценки мужчин с хроническим алкоголизмом. Сделан вывод о необходимости их учета при подготовке комплексной программы психологической коррекции у мужчин с алкогольной зависимостью и включении мер, которые будут способствовать повышению самооценки у этой категории больных.

Ключевые слова: хронический алкоголизм, самооценка, самовосприятие.

THE FEATURES OF MEN WITH CHRONIC ALCOHOLISM

D. V. VOZNY

The results of investigation of self-esteem of men with chronic alcoholism are reported. The conclusion about the necessity to consider them at preparation of a complex program of psychological correction in men with alcohol addiction and inclusion of the measures that will enhance self-esteem of these patients was made.

Key words: chronic alcoholism, self-esteem, self-perception.

Надійшла 13.05.2013